

GARBOLOGIE: ZRCADLO KONZUMNÍ SPOLEČNOSTI

Lenka Brunclíková – Daniel Sosna

*Katedra antropologie, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni
brunclik@ksa.zcu.cz*

Garbology: the mirror of consumer society

Abstract—Garbology has shown great potential in its ability to contribute to social sciences since the seventies of the previous century. Nevertheless, it is yet to gain full recognition by Czech academia and most Czech studies of waste remain primarily concerned with environmental or economic issues. The presented research aims to shed light on the consumption patterns of two urban sites in the Pilsen region: Vinice's large communal buildings and Sylvan's attractive blocks of flats, constructed over the course of the past two decades. Thematically, we focus on households' bias towards either Czech or foreign commodities, brands, and the amount of resources wasted, which in turn attests to the extent of planning involved in Czech households' consumption patterns. The research was conducted at the municipal waste landfill in Chotíkov. During four weeks in the field we analyzed in detail over 3,000 pieces of garbage with a total weight exceeding 130 kg. Records were digitized directly in the field using a tablet. Preliminary results indicate qualitative differences in consumption in the surveyed sites. The differences are reflected in both the preference of certain brands of goods, and in the amount of discarded food. Also, the research identified large amount of potentially recyclable waste in the municipal solid waste. The results of the research indicate the potential of garbology in shedding light on contemporary social practices associated with waste.

Keywords—*garbology, consumption, planning, brands, taste*

Úvod¹

Základním rysem soudobé západní společnosti je konzumní způsob života. Tento životní styl však s sebou nese důsledky, se kterými je nutné se vyrovnat. Jedním z důsledků je i produkce odpadu. S odkazem na zátěž, kterou odpady pro lidstvo představují, se jako největší výzva současnosti jeví efektivní způsob likvidace odpadů. Důraz na odstranění a stabilizaci materiálních zbytků konzumace vede k preferenci ekonomického či ekologického hlediska (Štěpánek a Jílková 1998; Polanecký 2003). Na odpad však můžeme nazírat i z jiného úhlu. Garbologie, tedy společenskovědní studium odpadu, ukázala svůj potenciál již v 70. letech minulého století (Rathje a Murphy 2001; Wallendorf a Reilly 1983; Cote et al. 1985; Reilly a Wallendorf 1987). Přesto zůstala pro české prostředí po dlouhá léta spíše nepovšimnuta. Na následujících stránkách se pokusíme ukázat, že odpad nemusíme vnímat pouze jako problém, ale také jako prostředek k pochopení každodenního jednání aktérů v současné společnosti.

Produkce odpadu provází lidstvo od samého počátku. Po většinu lidské historie lidé odhazovali odpad jednoduše tam, kam je napadlo (Rathje a Murphy 2001: 32–33; Melosi 2004: 2). Postupné snižování mobility však s sebou

¹ Realizace Plzeňského garbologického projektu byla podpořena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (projekt NOTES CZ 1.07/2.3.00/20.0135) a Studentskou grantovou agenturou Západočeské univerzity v Plzni (SGS-2012-061). Poděkování patří i Plzeňské teplárenské, a.s., za poskytnutí výzkumného prostoru a logistickou podporu a rovněž firmě Becker Bohemia, s.r.o., za zajištění svozu komunálního odpadu. Rádi bychom také poděkovali Viktorovi Rumpíkovi, který byl součástí výzkumného týmu, a Anně Pankowské za dočasnou výpomoc v terénu. Publikace článku byla podpořena grantem AntropoWebzin 2011–2012 přiděleným v rámci Studentské grantové soutěže ZČU pod číslem SGS-2011-031 a grantem Studentské vědecké konference ZČU pod číslem SVK2-2012-001.

přinášelo hromadění odpadu na jednom místě. Takové kumulace se staly zdrojem informací pro archeology, a to zejména v městském prostředí s větší hustotou obyvatelstva a absencí domácího zvířectva, které by mohlo zlikvidovat například rostlinné zbytky (Melosi 2004: 1–7). Urbanizační procesy během průmyslové revoluce celou situaci ještě zhoršily. S rapidním nárůstem odpadu z továren vzrostlo i riziko zdravotních a environmentálních problémů. Vybudování systému, který by situaci zlepšil, bylo nezbytné. Právě v 19. století je věnována zvýšená pozornost efektivitě nakládání s odpadem, budování skládek, spaloven a kanalizací, které měly řešit nastalou situaci (Melosi 2004; Barbalace 2012).

Centrální systém nakládání s odpadem, který využívá speciální kontejnery uložené mimo domácnost, zvyšuje kvalitu života. Zaručuje, že odpad mizí z našeho zorného úhlu, a v jistém smyslu se tak stává sice všudypřítomným, avšak neviditelným společníkem. Každodenně opakovaný proces odhazování odpadků pak způsobuje, že přestáváme vnímat věci, které vkládáme do popelnic. Přitom každý nákup již naznačuje množství a skladbu odpadu, který bude následně vyprodukován.

Téma odpadu není zdaleka novou oblastí zájmu badatelů. Sociálně vědní studie tohoto ražení jsou však zatím známé především ze zahraničí. Některé práce se již na přelomu 19. a 20. století zaměřovaly na možnosti využití odpadu v souvislosti s jeho tříděním (Waring 1895), jiné chápaly odpad jako prostředek, s jehož pomocí lze nahlédnout do povahy lidské společnosti (Wallendorf a Reilly 1983; Cote et al. 1985; Rathje a Murphy 2001). V roce 1921 byla publikována jedna z prvních systematických studií odpadu (Hering a Greely 1921). Tato práce podnítila další autory i obory, které výsledky analýz odpadu začaly prakticky využívat. Ve 40. letech 20. století byla například věnována pozornost potravinovému odpadu v americké armádě. Výsledky ukázaly, že dvacet procent potravy je bez využití vyhozeno (Rathje a Murphy 2001: 16). Takové zjištění pomohlo americké armádě v následujícím období ušetřit nemalé finanční prostředky. Tzv. „*garbage guerrillas*“ (Rathje a Murphy 2001: 17), které se soustřeďovaly zejména na krádež odpadu celebrit s cílem najít něco zajímavého, nakonec inspirovaly kriminalisty. Ti pak při vyšetřování trestných činů věnovali pozornost i odpadu, který po sobě podezřelí

zanechali (Rathje a Murphy 2001: 18).

Zajímavé jsou rovněž práce sledující odpad jako způsob obživy tzv. *garbage people*. Pozornost je věnována například tzv. *pepenadores* v Mexiku (Welker 2004). *Pepenadores* jsou lidé, kteří na skládkách přímo žijí a třídí odpad, který je tam svážen. Ten pak prodávají zpět společnostem, které jej vykupují (Rathje a Murphy 2001: 192; Welker 2004). Odpad se tak stává důležitým zdrojem příjmu těch nejhudších. Podobným příkladem jsou *Zabaline*, křesťanští koptové, působící jako sběrači odpadu v ulicích Káhiry (Haynes a El-Hakim 1979; Ethelston 1994). Nejsou najímáni žádnou institucí, jedná se o samostatně se organizující rodiny, které se věnují sběru a třídění odpadu a jeho zpětnému prodeji firmám, které tak ušetří náklady za surový materiál. *Zabaline* jsou také chovateli prasat, která jim na jedné straně pomáhají zbavit se rostlinných zbytků v odpadu a zároveň jsou dalším zdrojem obživy. S pomyslnými *garbage people* se můžeme setkat i v českém prostředí v podobě tzv. *dumpster divingu* (Pixová 2009: 10–11; Brunclíková 2011: 103–104), kterému se věnují zejména mladí lidé, studenti nebo třeba squatteři. Jedná se o získávání potravin z kontejnerů umístěných za supermarketky. Cílem této aktivity není pouze úspora, která z ní plyne, ale především snaha vzdorovat konzumnímu způsobu života a upozorňovat na rozsah plýtvání zdroji.

Nejnámějším příkladem studia odpadu je tzv. *Garbage project*, realizovaný americkým archeologem Williamem Rathjem a jeho studenty v 70. letech minulého století ve městě Tucson (Rathje a Murphy 2001). Rathje a jeho studenti zaměřili pozornost na domovní odpad s cílem identifikovat vzorce konzumního jednání tamních obyvatel. Data získaná z analýzy odpadků srovnávali s výpověďmi, které uváděli lidé v rozhovorech. Na základě této komparace identifikovali rozkol mezi tím, co lidé říkají, že dělají, a tím, co skutečně dělají, tedy mezi výpovědí o jednání a jednáním samotným. Kromě spotřebních návyků lze navíc sledovat i míru plýtvání, a tedy hloubku plánování spotřeby domácností, množství potenciálně recyklovatelných položek odhozených do smíšeného odpadu nebo například trendy oblíbenosti obchodních značek.

V duchu tradice garbologie je veden i náš výzkum. Cílem Plzeňského garbologického

projektu Katedry antropologie Filosofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni je analýza konzumního jednání prostřednictvím materiálních zbytků vyprodukovaných obyvateli dvou konkrétních lokalit plzeňského regionu. Zajímá nás, zda se odlišná sociální pole vybraných domácností odráží v konzumních vzorcích, a pokud ano, jaké zde můžeme odhalit trendy. Sledujeme preference značek nakupovaného zboží a rovněž upřednostňování zdravého stravování v souvislosti s konzumací sladkostí, masa i potravinových polotovarů. Z některých prací vyplývá, že praktikování zdravého způsobu stravování a upřednostňování například biopotravin je větší finanční zátěží pro rodinný rozpočet (Limová 1999: 218). Zajímá nás rovněž, zda sledované domácnosti volí nakupování zlevněného zboží. V souvislosti s hloubkou plánování pak sledujeme množství nespotřebovaných potravin. K zodpovězení takových otázek nám pomůže právě garbologie.

METODOLOGIE

Terénní část garbologického projektu byla realizována po dobu čtyř týdnů během července a srpna 2012 na skládce komunálního odpadu v Chotíkově. Protože se jednalo o první výzkumnou sezonu, bylo nutné otestovat logistiku svozu odpadu a vzorkování, vytvořit klasifikační systém sloužící k utřídění dat a navrhnout efektivní způsob zaznamenávání a digitalizace dat přímo v terénu.

Jednou ze zásadních strategických otázek byla volba lokalit, které budou v rámci projektu sledovány. Výběr byl veden snahou o získání informací ze dvou kontrastních sociálních polí, ve kterých jsme očekávali odlišné vzorce konzumního jednání. Po zvážení všech kritérií byly vybrány dvě plzeňské čtvrtě, které spolu přímo sousedí, ale jsou v mnoha ohledech výrazně odlišné. První lokalitou se stalo sídliště Vinice, charakteristické hustou bytovou zástavbou a velkým počtem obyvatel na poměrně malé ploše. Sídliště bylo vystavěno v 80. letech 20. století a s ohledem na ceny za prodej a pronájem bytů v této lokalitě, sociální a environmentální podmínky i strukturu obyvatel celkově (vysoký podíl cizinců) zde předpokládáme nižší životní úroveň a kvalitu bydlení. Jako druhá byla vybrána rezidenční lokalita Sylván s bytovými domy, vystavěnými v posledních dvou dekáдах. Vzhledem k vyšší úrovni tamního bydlení předpokládáme i vyšší životní úroveň.

Výběr lokalit s bytovými domy přispěl k anonymizaci celého výzkumu, neboť nelze jednoznačně označit domácnosti, které jsou sledovány. Můžeme hovořit o počtu domácností v bytovém domě, jejichž odpad byl do vzorku zahrnut. Přestože bylo možné v některých případech díky povaze nalezených věcí (např. dopisy, smlouvy, kreditní karta, výplatní páska) identifikovat původního majitele věci, zůstává samozřejmě tato informace nezveřejněna.

Po výběru lokalit následovala jednání s firmami, zajišťujícími svoz odpadu. S pomocí firmy Becker Bohemia, s.r.o., jsme realizovali svoz odpadu dle žádaných kritérií, tedy odpad musel být sbírán pouze v určené lokalitě, zároveň bylo nutno zajistit sběr odpadu pouze z domácností a nezahrnovat do vzorku odpad firemní či odpad z místní školky. Sběr odpadu byl veden i snahou o heterogenitu domů a ulic, ze kterých byl svážen. Získali jsme tak odpadky z domácností, které pocházely z prostorově různě umístěných domů v rámci zkoumané lokality. Protože se jednalo o pilotní ročník Plzeňského garbologického projektu, pokryli jsme prozatím jen směsný odpad. V další fázi výzkumu však počítáme se zahrnutím tříděného odpadu do zkoumaného vzorku. Samotného svozu odpadu se zúčastnili i dva členové výzkumného týmu, kteří zároveň zaznamenávali popisná čísla bytových domů, které byly do výzkumu, tedy vzorku, zahrnuty.

Sebrané odpadky byly odvezeny na skládku komunálního odpadu v Chotíkově. Provozovatelem této největší skládky v okolí Plzně je Plzeňská teplárenská, a.s. Přimo na skládce nám byl ponechán prostor, kde jsme připravili zázemí a vybavení pro realizaci celého výzkumu.

Z hlavního vzorku svezeného komunálního odpadu z každé lokality jsme vybrali pomocný vzorek, který čítal 64 kg pro Vinice a 72 kg pro Sylván. Toto množství jsme byli schopni detailně prostudovat a popsat. Přestože hlavní vzorky odpadu z Vinic a Sylvánu nebyly díky obtížné predikovatelnému obsahu popelnic váhově srovnatelné, randomizace nám umožnila získat přibližně rovnocenné pomocné vzorky, které by měly dobře reprezentovat svezené vzorky. Každý svezený vzorek byl promíchán lžící nakladače. Pro samotný výběr pomocného vzorku, tedy množství, které bylo skutečně zkoumáno, jsme použili modifikovanou metodu kvartace (Benešová et al. 2008: 8). Ta spočívala v rozdě-

lení původní hromady odpadu úhlopříčkami na čtyři části. Z každých dvou protilehlých částí jsme pak odebírali zhruba stejné množství odpadků. Pro tento účel nám posloužila plastová popelnice o objemu 120 l, kterou jsme využili jako měrnou nádobu. Po jejím naplnění a zvážení byl obsah vysypán na třídící síto, analyzován, popisován a po jednotlivých položkách vážen.

Pro efektivní záznam dat byla vytvořena databáze položek, které lze v opadu najít. Při tvorbě databáze jsme se inspirovali již osvědčenou metodou kódování (Rathje a Murphy 2001: 21–22). K sestavení seznamu jednotlivých položek, odpovídajících sortimentu českých obchodů, jsme využili e-shopové nabídky různých obchodních řetězců. Takto jsme byli schopni sestavit seznam potenciálních věcí, které lze v opadu nalézt. Veškeré položky jsou roztrženy do 150 logických kategorií (např. zelenina), které mohou být zároveň zahrnuty do větší kategorie reprezentující např. potraviny. Každá jednotlivá položka seznamu má svůj číselný kód. Kódy byly i během samotného výzkumu doplňovány. Záznam o každé položce obsahuje informaci o hlavním vzorku (lokalita) a pomocném vzorku, ze kterého odpad pochází, dále datum záznamu a čas prvního záznamu a případné modifikace záznamu. K identifikaci každého odpadku byl uváděn jeho název, výrobce, prodejce, hmotnost (g), velikost původního balení, informace o ceně a případné slevě. Dále jsme zaznamenávali informaci o míře spotřeby dané položky (např. pouze obsah, obal včetně obsahu, pouze obal) a také materiálovém složení obalu (plast, papír, sklo, kov, popř. jejich kombinace). Celkem jsme takto popsali více než 3000 položek o celkové váze převyšující 130 kg.

Při výzkumu jsme data zaznamenávali dvěma způsoby. Prvním bylo užití tabletu vybaveného fotoaparátem, kamerou a relační databází. Druhým způsobem bylo užití klasického poznámkového bloku, do kterého jsme zaznamenávali poznámky narativní povahy. Tablet iPad byl vybaven databází FileMaker Go 11, která je určena pro mobilní zařízení. Vytvořili jsme tři základní formuláře pro tři základní analytické úrovně: hlavní vzorky, pomocné vzorky a odpadky. Tyto formuláře, respektive tabulky pro tyto formuláře, jsme propojili pomocí relací. Na nejnižší úrovni odpadků jsme pro každou zkoumanou položku zaznamenali údaje specifikované výše. Zároveň jsme pomocí tabletu pořizovali fotografie jednotlivých položek a ty

byly okamžitě integrovány se záznamem v databázi. Na úrovni pomocných a hlavních vzorků jsme zaznamenávali obecné informace o původu, hmotnosti a čase zkoumání. Zároveň jsme pomocí relací v obou formulářích vytvořili vnořené formuláře, které v reálném čase zobrazovaly seznam odpadků v jednotlivých hlavních a pomocných vzorcích a jejich celkový počet a hmotnost.

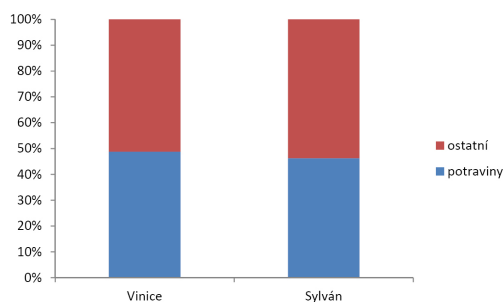
Papírový blok a tužka sloužily díky své jednoduchosti jako efektivní nástroje pro záznam etnografických poznámek. Jednak bylo nutné zaznamenávat rychlé poznámky při svozu odpadků, seznam úkolů a zapisovat údaje o počasí, které ovlivňovalo aktivitu hmyzu, prašnost, zápach a samozřejmě i entuziasmus výzkumného týmu. Zaznamenávali jsme i údaje o dění na skládce, vlastní úvahy a vyprávění zaměstnanců skládky, kteří nám přiblížili historii, logiku fungování odpadového hospodářství a své názory.

SLOŽENÍ ODPADU

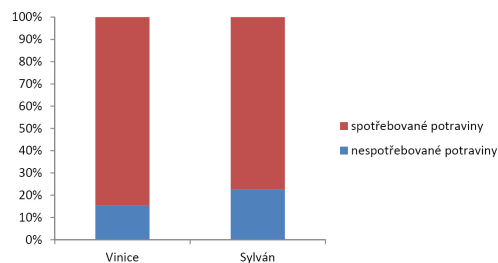
Naše šetření ukazuje, že potravinový odpad je nejčastěji zastoupenou složkou, a to u obou sledovaných lokalit (Graf 1). V případě Vinic představuje potravinový odpad 48,8 % z celkového počtu položek, na Sylvánu se jedná o 46,2 %. Druhou nejčastěji zastoupenou kategorií byla v obou lokalitách kategorie označená jako „kancelářské potřeby“ (9,3 % na Vinicích a 12,1 % na Sylvánu), která však v sobě zahrnuje i časopisy, noviny a letáky. Právě papírové letáky tvořily nejsilnější zastoupení v této kategorii (Vinice 42,7 %, Sylván 43,8 % z kategorie „kancelářské potřeby“). Třetí nejčastěji se vyskytující kategorií v obou sledovaných lokalitách byla kategorie „textil, oděv, obuv“. Její zastoupení v odpadu lokality Vinice činí 6,1 %, u lokality Sylván je to 5,5 % z celkového množství odpadu.

Podívejme se nyní blíže na jednotlivé kategorie. V oblasti konzumace potravin nás zajímala nejen jejich skladba, ale také množství nespotřebovaných odhozených potravin, tedy míra plýtvání. Právě nadměrná spotřeba dostupného zboží je jedním z charakteristických rysů konzumní společnosti. Analýza ukazuje, že celkový poměr nespotřebovaných potravin v obou lokalitách se dramaticky neliší (Graf 2). Na Vinicích je to 15,3 %, na Sylvánu 22,6 % z celkového množství potravin a jejich obalů nalezených v odpadu. Přesto mezi oběma lokalitami existují kvalitativní rozdíly v konkrétních ty-

peč nespotřebovaných potravin. Domácnosti z Vinice nejčastěji vyhazovaly nespotřebované maso (zejména vepřové, drůbeží a ryby), zeleninu (nejčastěji brambory), chléb a sladkosti. Oproti tomu byl nejčastěji vyhozenou potravinou Sylvānu pytlíkový čaj, kdy bylo vyhozeno opakovaně téměř celé balení. Následovaly nealkoholické nápoje, což bylo překvapivé zjištění. Domnívali jsme se, že je zcela běžné nespotřebované tekutiny vylít a teprve poté nádobu odhodit. Avšak četnost PET lahví vyhozených i s obsahem nás přesvědčila o opaku. Často se mezi nespotřebovanými potravinami objevily pochutiny, chléb a sladkosti stejně jako v lokalitě Vinice.

Graf 1. Podíl potravinového odpadu na celkovém množství odpadu.

Graf 2. Podíl nespotřebovaných potravin na celkovém množství potravinového odpadu.

S ohledem na předpokládané odlišnosti v konzumním jednání na obou lokalitách, nás zajímalo, zda se v odpadu projeví tendence k nakupování zboží v akci. Existují v zásadě dvě základní strategie redukce výdajů domácnosti za potraviny. Můžeme nakupovat větší balení, které bývá cenově výhodnější, nebo můžeme volit nákup zlevněného zboží. První strategie vyžaduje dostatečné finanční prostředky pro nákup většího balení, druhá strategie se zdá být

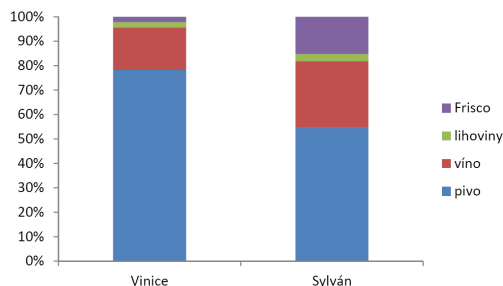
díky nabízeným slevám prakticky většiny supermarketů jednodušší. Výsledky ukazují, že domácnosti z lokality Vinice více využívají nabízené slevy. Přestože se jedná pouze o 1,56% podíl na celkovém potravinovém odpadu, ve srovnání s lokalitou Sylván (0,60 %) hovoříme o více než dvojnásobném množství.

Rozdíly jsou patrné také v konzumaci alkoholu. Mary Douglas tvrdí, že nápoje slouží jako symbol, který spoluutváří náš pohled na okolní svět. Podle Douglas (2010: 8) existují tři základní funkce nápojů. Poskytují strukturu našemu sociálnímu životu, indikují ekonomickou aktivitu (při jejich výrobě) a skrze rituály doprovázející pití mohou přispívat ke konstruování ideálního světa. Vnímání alkoholu se přitom mění napříč kulturami, podobně jako je tomu u potravin. Zatímco existují společnosti, které považují alkohol za jed a eliminují jeho spotřebu, jiné společnosti jej vnímají jako zpestření, nebo dokonce jako lék (Heath 2010: 29). Právě spotřeba alkoholu přinesla zajímavý rozkol ve výzkumu Williama Rathje (Rathje a Murphy 2010). Garbologický projekt odhalil výrazně vyšší spotřebu alkoholu, než jakou lidé přiznávali ve svých výpovědích (ať již záměrně, nebo nevědomě).

Obrázek 1. Nalezeno v odpadu (vlastní archiv).

V našich srovnávaných lokalitách sice znamenáváme procentuálně velmi podobné množství (obě lokality přibližně 5 %) indikátorů alkoholu v odpadu (lahve, viněty, etikety, zátky atd.), avšak existují rozdíly v typech konzumovaného alkoholu. Graf 3 představuje čtyři nejčastěji se vyskytující druhy alkoholu v odpadu obou lokalit.

Graf 3. Nejčastěji se vyskytující druhy alkoholu.

Graf 3 ukazuje, že na Vinicích konzumaci alkoholu výrazně dominuje pivo, zatímco na Sylvánu na dominantní pivo silně dotahuje víno a ochucený nápoj typu Frisco. Důraz na víno a Frisco na Sylvánu může odrážet finanční náklady na nápoje, ale také chuťové preference obou sociálních polí. Podle Bourdieho (1984) má chuť distinktivní povahu a prostřednictvím konzumace člověk ukazuje svůj kulturní kapitál a pozici ve společnosti. Chuť je tak nejen biologickou, ale zejména kulturní záležitostí (Montanari 1949: 61; Warde 1997: 180). Situaci dokresluje i konkrétní volba typů vína a praxe otevírání lahví. Na Vinicích zachytíme levná vína v litrových lahvích produkovaná velkými řetězci, jako je Kaufland, a narazíme dokonce i na korek zatlačený dovnitř lahve. Na Sylvánu pak nacházíme lahve s objemem 0,75 l i méně obvyklé značky jako Kagor, Tokaj nebo vína z produkce malých vinařství. Konkrétní výběr konzumovaného vína může být determinován jak oblíbenou chutí, tak i značkou produktu. Někteří autoři upozorňují na skutečnost, že značky jsou mnohdy důležitější než zboží samotné (Klein 2005; Lipovetsky 2007; Foster 2008; Muniz a O'Guinn 2011). Podle Klein tak lidé nakupují především značky, nikoliv zboží. Značka propůjčuje spotřebiteli konkrétní identitu a vytváří sounáležitost s ostatními uživateli (Muniz a O'Guinn 2011). Svou roli v konzumaci značek hraje i reklama. V důsledku reklamy tak může být upřednostňován jeden výrobek před jinými, ačkoliv mohou mít podobné složení (Swait a Erdem 2007; Lipovetsky 2007). Hlavní rozdíl pak hraje především cena zboží, která je u značkového výrobku vyšší, což přispívá k určité exkluzivitě, neboť vyšší cena vylučuje ze spotřeby ty, kteří si takový výrobek nemohou dovolit.

Obrázek 2. Nalezeno v odpadu (vlastní archiv).

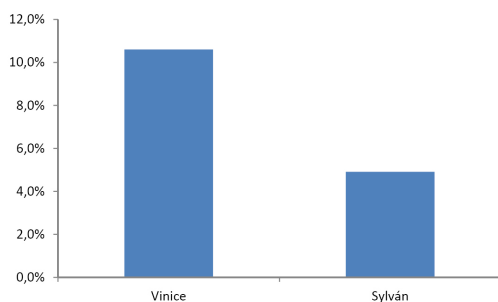
Podobně i preferování tzv. zdravé stravy vyžaduje zpravidla více finančních prostředků. Názory na to, co vše zahrnuje zdravé stravování, se samozřejmě mohou lišit, avšak obecně lze říci, že za zdravější můžeme považovat stravu, která redukuje množství cukru, tuku, červeného masa, polotovarů a zvyšuje podíl ovoce a zeleniny. Některé studie ukazují, že ekonomicky slabší domácnosti vykazují vyšší podíl konzumace sladkostí (Reilly a Wallendorf 1987). Vysvětlují tento jev jako snahu „osladit“ si život a dosáhnout tak jistého psychického sebeuspokojení. Pokud se podíváme na naše výsledky srovnání konzumace cukru a sladkostí ve sledovaných lokalitách, ukazuje se, že jak v případě cukru (na Vinicích 0,9 %, na Sylvánu 0,6 % z celkového množství potravinového odpadu), tak v případě sladkostí (na Vinicích 29,6 %, na Sylvánu 19,5 % z celkového množství potravinového odpadu) jsme zaznamenali vyšší spotřebu v lokalitě Vinice. Na Vinicích přitom převažuje spotřeba oplatek a bonbonů, zejména původem z ciziny, na Sylvánu je oproti tomu vyšší spotřeba čokolády (4,5 % na Sylvánu oproti 2,1 % na Vinicích). Téměř pětina (19,13 %) bonbonů konzumovaných v lokalitě Vinice pocházelo z ruskojazyčného prostředí. V odpadu se opakovaly názvy bonbonů Moločna Kraplinka, Ramaška, Klubnička či Leščina.

V případě masa byly zaznamenány velmi podobné údaje na obou lokalitách. Na Vinicích je to 5,4 % na celkovém množství potravinového odpadu, na Sylvánu činí podíl masa na celkovém množství potravinového odpadu 4,3 %. Obě lokality se pak shodují v preferenci čtyř druhů masa ve shodném pořadí: drůbež, ryby, vepřové a hovězí maso. Přestože tedy některé studie poukazují na možný odraz ekonomické-

ho postavení domácnosti na druhu preferovaného masa (Reilly a Wallendorf 1987), například nižší spotřebu červeného masa a vyšší spotřebu ryb v případě domácností s vyššími příjmy, v našem šetření se tento rozdíl neprojevil.

Značné rozdíly jsou však patrné v konzumaci potravinových polotovarů, například instantní polévky a omáčky, přílohové polotovary, instantní káva, čaj a další instantní nápoje. Graf 4 jasně ukazuje vyšší podíl těchto potravin na celkovém množství potravinového odpadu u lokality Vinice.

Z analýzy odpadu je přitom zcela evidentní vysoká spotřeba instantních polévek a omáček v lokalitě Vinice. Důvody mohou být samozřejmě různé (ekonomické hledisko, nedostatek času věnovaný vaření, absence ženy v domácnosti apod.). Kvalitativní odlišnosti můžeme vidět i u spotřeby instantních nápojů. V odpadu z Vinic byly nejčastěji zastoupeny obaly od Šumienky, Tangu, Capuccina a Horké čokolády. V případě Sylvánu se jednalo především o náhradní náplně Dolce Gusto do kávovaru a obaly od instantních pokrmů pro děti (Nutrilon, Sunarka, Biomléko pro děti apod.). Zároveň se v odpadu z lokality Sylván projevilo více odhozených dětských plen (2,6 % na Sylvánu a 1,4 % na Vinicích z celkového množství odpadu) a hraček (hračky 1,2 % na Sylvánu oproti 0,8 % na Vinicích z celkového množství odpadu). Tyto odlišnosti mohou naznačovat vyšší podíl domácností s dětmi v lokalitě Sylván.

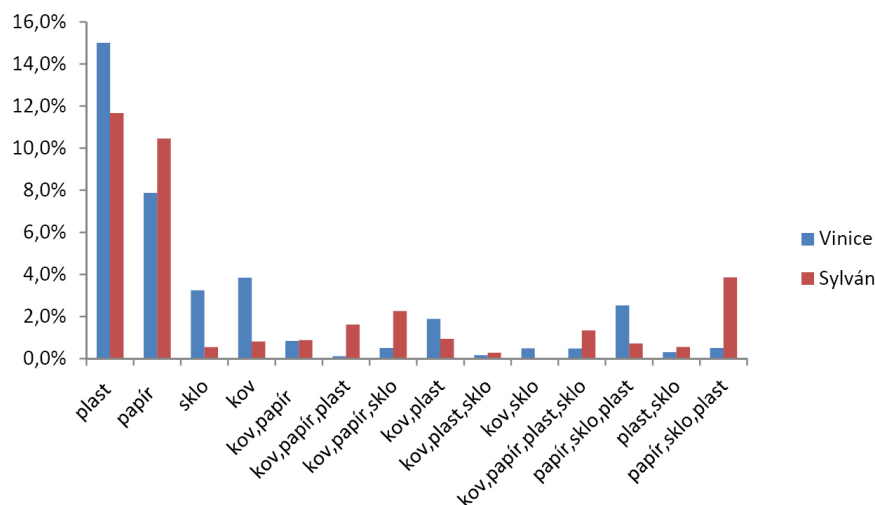

Graf 4. Podíl potravinových polotovarů na celkovém množství potravinového odpadu.

Protože se v odpadu vyskytovaly i položky, které evidentně nebyly zakoupeny v českých obchodech, rozhodli jsme se představit souhrn těchto komodit dle země původu, resp. jazyka, kterým bylo zboží popsáno. V odpadu lokality Sylván jsme nejčastěji identifikovali výrobky

popisované německým jazykem, a to zejména oblečení, prací prostředky, potraviny (sladkosti, mascarpone, chorizo, mléko, bagety). Druhým nejčastěji se vyskytujícím byl jazyk anglický, a to u cereálií (corn flakes, froasted flakes), následovaný francouzštinou (sladkosti a také paragon z ubytování ve Francii) a dále španělštinou (balení oliv). Také v lokalitě Vinice se mezi cizojazyčnými produkty nejčastěji vyskytovaly produkty popsané v německém jazyce (zejména sladkosti). Zároveň jsme identifikovali množství zboží psané azbukou (sladkosti), čínsky (omáčky) a vietnamsky (nakládaný lilek). Montanari (1949: 83–84) hovoří o tom, že navzdory globálnímu rozšíření komodit existují tendence vytvářet tzv. regionální kuchyně, které pomáhají k utváření vlastní identity v globálním prostoru. Takové regionální kuchyně pak mimo jiné mohou udržovat zvyky a připomínat původ migrantů v nové zemi. Podobně i preference zahraničního zboží může posilovat identitu migrantů. Další etnografické šetření by mělo osvětlit, zda tyto výsledky odpovídají nakupování ve specifických obchodech, nebo se jedná o zboží dovezené např. návštěvami nebo zasílané poštou ze zahraničí.

V rámci studia odpadu jsme zaznamenali velké množství zdravotnického materiálu. Sledovali jsme jak výskyt indikátorů léků (obaly od tablet, lahvičky apod.), tak i ostatní zdravotnický materiál, jako obvazy, náplasti, kompresy, injekční jehly apod. Z naší analýzy vyplývá jasná převaha tohoto materiálu v odpadu z lokality Vinice. V případě léků jsme zde zaznamenali 2,6 % z celkového množství odpadu (oproti 1,9 % na Sylvánu). Také v kategorii obvazy a náplasti převažuje lokalita Vinice (1,0 % z celkového množství odpadu) nad lokalitou Sylván (0,1 % na Sylvánu). Největším překvapením pro nás byla spotřeba ostatního zdravotnického materiálu. V odpadu z Vinic ho totiž byl téměř 10násobek množství nalezeného v odpadu ze Sylvánu. Jednalo se přitom výhradně o použité kompresy, injekční jehly, ampule s roztoky pro injekční stříkačky, skalpel či dezinfekční prostředky. Vysvětlení mohou být opět různá. Jedním z nich je praktikování nadstandardních zdravotních zákroků v některé ze sledovaných domácností. Nelze ovšem vyloučit, že se zdravotnické potřeby do běžné popelnice dostaly nepatříčně z oficiálního zdravotnického zařízení typu lékařské ordinace.

Graf 5. Podíl potencionálně recyklovatelného odpadu v celkovém množství odpadu.

Jak již bylo zmíněno, setkali jsme se s množstvím odpadu, který by mohl být recyklován. Tímto odpadem míníme zejména papír, plast, sklo a také kov. Celkový podíl potenciálně recyklovatelného odpadu na celkovém množství odpadu není zanedbatelný. Na Vinicích tvořil potenciálně recyklovatelný odpad 37,8 % z celkového množství svezeného směsného odpadu, na Sylvánu to bylo 35,9 %. Graf 5 ukazuje výskyt potenciálně recyklovatelného odpadu, přičemž v kategorii papír je zahrnut jak papírový materiál evidovaný samostatně (například obaly), tak i kancelářský papír (zápisníky, volné listy papíru) a kategorie noviny a časopisy, kde největší podíl představovaly letáky. Přestože se v obou lokalitách hojně vyskytují nádoby na tříděný odpad, byl tento typ odpadu umístěn do nádob na odpad směsný a odvezen na skládku. Ukazuje se, že v odpadu obou sledovaných lokalit je přibližně stejné množství potenciálně recyklovatelného odpadu vkládáno do nádob na směsný odpad. To může naznačovat, že odlišné sociální pole nemá zásadní vliv na tendenci recyklovat materiál, a přispět tak ke zlepšení prostředí, ve kterém lidé žijí.

ZÁVĚR

Společenskovední výzkumy orientující se na konzumní způsob života se dnes neomezují pouze na pozorování a dotazování, ale využívají při své práci také materiální stopy, které za sebou společnost zanechává. To je případ i Plzeňského garbologického projektu, jehož cílem je studium konzumních návyků v souvislos-

ti se sociálním prostředím, ve kterém aktéři žijí. Tyto spotřební návyky sledujeme skrze odpad, vyprodukovaný domácnostmi.

V této práci jsme se snažili představit garbologii a její potenciál ve společenskovedním výzkumu. Práce se opírá o výzkum domovního odpadu s cílem identifikovat konzumní vzorce domácností dvou plzeňských lokalit s odlišnými sociálními poli. Zajímalo nás, zda se právě odlišné sociální pole promítne do spotřebních vzorců sledovaných domácností a zda se projevuje například větším plýtváním zdroji či preferencí specifického zboží.

V obecné rovině poukazuje analýza odpadu na velmi podobné konzumní jednání, protože lidé vyhazují srovnatelné kvantitativní podíly jednotlivých složek odpadu, zejména potraviny a potenciálně recyklovatelný odpad. Výrazně se neliší ani množství odhozených nespotebovaných potravin v obou lokalitách. Navzdory této podobnosti zde ale existují kvalitativní rozdíly. Tyto rozdíly se projevují jak v preferenci určitých značek zboží, například v oblasti spotřeby alkoholických nápojů, tak i v orientaci na zboží z ciziny. Liší se důraz na čerstvou a instantní stravu spolu s polotovary. Svou roli zde kromě ekonomické situace domácností může hrát i preference chuti, která v symbolické rovině poukazuje na odlišné postavení jedinců v rámci společnosti.

Při interpretaci konzumního jednání sledovaných domácností je třeba výsledky garbologie doplnit ještě o etnografické šetření, které nám

pomůže odhalit motivace a kognitivní procesy lidí ze studovaných lokalit. Přestože garbologie umožňuje zachytit skutečné materiální stopy, které za sebou domácnosti zanechávají, aniž by si je aktéři plně uvědomovali, je nutné chápat tento výzkum jako jednu etapu dlouhodobého výzkumu, v němž bude důležitou roli hrát i etnografie.

POUŽITÁ LITERATURA

- BARBALACE, R. C. 2012. *The History of Waste. Do you want to be a garbologist?* Přístupné na: <<http://environmentalchemistry.com/yogi/environmental/wastehistory.html>>, stáhnuto 8. 10. 2012.
- BENEŠOVÁ, L. et al. 2008. Výzkum vlastností komunálních odpadů a optimalizace jejich využití. *Zpráva pro zvěřejněný kontrolní den v roce 2008 VaV SP/2f1/132/08*. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Praha.
- BOURDIEU, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- BRUNCLÍKOVÁ, L. 2011. *Alternativní ekonomické modely a nelegální přivlastnění jako strategie vyrovnání se s nepříznivou ekonomickou situací*. Filosofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni. Nepublikovaná diplomová práce.
- COTE, J. A. et al. 1985. Effects of Unexpected Situations on Behavior-Intention Differences: A Garbology Analysis. *Journal of Consumer Research*. 12 (2): 188–94.
- DOUGLAS, M. 2010. „A distinctive anthropological perspective,“ in *Constructive Drinking: Perspectives on Drink from Anthropology*. Ed. M. Douglas. Cambridge University Press. s. 3–15.
- ETHELSTON, S. 1994. Gender, Population, Environment. *Middle East Report*. 190: 2–5.
- FOSTER, R. 2008: In honor of Nancy Mann: Commodities, brands, love and kula: Comparative notes on value creation. *Anthropological Theory*. 8(1): 9–25.
- HAYNES, K. E. a S. M. EL-HAKIM. 1979. Appropriate Technology and Public Policy: The Urban Waste Management System in Cairo. *Geographical Review*. 69 (1): 101–108.
- HEATH, D. B. 2010. „A decade of development in the anthropological study of alcohol use: 1970 – 1980,“ in *Constructive Drinking: Perspectives on Drink from Anthropology*. Ed. M. Douglas. Cambridge University Press. s. 16–69.
- HERING, R. a S. A. GREELEY. 1921. *Collection and disposal of municipal refuse*. McGraw-Hill Book Company.
- KLEIN, N. 2005. *Bez loga*. Praha: Argo.
- LIMOVÁ, D. 1999. Biomarché. *Cargo* 3 (4): 213–220.
- LIPOVETSKY, G. 2007. *Paradoxní štěstí: esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor.
- MELOSI, M. V. 2004. *Garbage In The Cities: Refuse Reform and the Environment*. University of Pittsburgh Press.
- MONTANARI, M. 1949. *Food is Culture*. New York: Columbia University Press.
- MUNIZ, A. M. - O'GUINN, T. C. 2001. Brand Community. *The Journal of Consumer Research*. 27(4): 412–432.
- PIXOVÁ, M. 2009. Podmořské krásy ze dna kontejneru. *Nový prostor*. 339: 10–11.
- POLANECKÝ, K. 2003. *Jak neohřívát zeměkouli*. Brno: Hnutí Duha.
- RATHJE, W. L. a C. MURPHY. 2001. *Rubbish!: The archaeology of garbage*. Tucson: University of Arizona Press.
- REILLY, D. a M. WALLENDORF. 1987. A Comparison of Group Differences in Food Consumption Using Household Refuse. *The Journal of Consumer Research*. 14 (2): 289–294.
- SWAIT, J. a T. ERDEM. 2007. Brand Effects on Choice and Choice Set Formation Under Uncertainty. *Marketing science*. 26 (5): 679–697.
- ŠTEPÁNEK, Z. a J. JÍLKOVÁ. 1998. *Malý výkladový slovník z oblasti ekonomiky životního prostředí*. Praha: Ministerstvo životního prostředí.
- WALLENDORF, M. a M. D. REILLY. 1983. Ethnic Migration, Assimilation, and Consumption. *Journal of Consumer Research*. 10 (3): 292–302.
- WARDE, A. 1997. *Consumption, Food and Taste. Culinary Antinomies and Commodity Culture*. London: Sage Publications.
- WARING, G. E. 1895. The Disposal of a City's Waste. *The North American Review*. 161 (464): 49–56.
- WELKER, G. 2004. *Garbage People. Children of the Street*. Přístupné na: <<http://www.indigenouspeople.net/garbage.htm>>, stáhnuto: 6. 10. 2012.

